

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ШАНДРА БОГДАНА БОГДАНІВНА

УДК 340.12

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИННОСТІ
ЯК ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

12.00.12 – філософія права

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
академік Академії наук вищої освіти України
Цимбалюк Михайло Михайлович.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Лаврик Галина Володимирівна,
Полтавський університет економіки і торгівлі,
завідувач кафедри правознавства;

кандидат юридичних наук
Боднар Сергій Богданович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться «29» травня 2014 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «28» квітня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

Актуальність теми. Учення про свідомість упродовж тривалого часу пов'язували з метафізичним знанням, і чимало цінних ідей, які були фундаментальні щодо вчення про свідомість, науковці знаходили ще у вченні Аристотеля, Ляйбніца, Декарта, Канта та ін. Цей період тривав до середини XIX ст., але внаслідок розвитку природознавства, антропології, емпіричних методів дослідження вчення про свідомість відокремили від метафізики. Проте із XX ст. у дослідженнях Фрейда та Юнга знову виявляють зближення цих учень. Завдяки психоаналізу відкрилися нові аспекти в механізмі апіорного фундаменту людського сприйняття і, хоч його увага була зосереджена на несвідомому, його представники наголошували на тісному зв'язку між підсвідомістю, свідомістю та надсвідомістю, де ці три прошарки утворюють нерозривне ціле. Слушно із цього приводу зауважив В. А. Бачинін, що несвідоме формується як фундамент для ментальних, ціннісних і нормативних структур – парафеноменів та архетипів.

Злочинна діяльність – суперечлива щодо розвитку суспільства загалом, оскільки суспільство постійно динамічно розвивається, відповідно відбувається переоцінка поведінки людини, особливо щодо того, чи визнавати її вчинки злочинними. Існує кореляція між зміною відносин у суспільстві та розумінням поняття злочинності в конкретній історичній момент розвитку соціуму. Це поняття, узалежнюючись від конкретного етапу розвитку суспільства, завжди має відповідати інтересам і потребам суспільства саме на цьому етапі розвитку. Отож, з одного боку, поняття злочинності, яке залежить від соціально-економічних відносин на певному етапі розвитку суспільства, є історично непостійним, а з іншого – визнання певних способів поведінки злочином є динамічним процесом, який полягає у зіставленні поведінки індивіда з нормами дозволеності чи недозволеності відповідно до норм типу суспільства, наявного в момент оцінювання.

Суспільні відносини тісно пов'язані із суспільним устроєм. Поведінка кожної людини як частини суспільства стосується й інших членів цього суспільства. Причому цей зв'язок може бути і прямим, і непрямим. Скажімо, у випадку, коли одна людина вбиває іншу, простежується прямий стосунок вчиненої дії до іншої людини. Якщо ж особа чинить дію щодо того чи іншого предмета (викрадає чи знищує), який є важливим для певної групи людей, то ця дія буде непрямомою (наприклад, публічне спалювання прапора якоїсь держави – пряма дія в цьому випадку стосується безпосередньо прапора, а непрямомо – громадян країни, прапор якої знищують). Отже, головне завдання суспільного устрою полягає в тому, щоб стримувати дії, заборонені в цьому устрої, та сприяти здійсненню суспільно корисних дій.

Проблему злочину та злочинності, свідомості та правосвідомості досліджувало багато вітчизняних і зарубіжних учених: Д. С. Азаров, А. Д. Антонов, О. М. Бандурка, В. А. Бачинін, В. В. Бедь, В. В. Бібіхін, А. М. Бойко, В. С. Бігун, В. М. Вовк, Т. З. Гарасимів, Л. М. Герасіна, Ю. М. Дмитрієнко, Ю. Ю. Калиновський, М. І. Козюбра, М. Й. Коржанський,

О. А. Лукашева, С. І. Максимов, О. А. Мартиненко, М. Я. Соколов, П. О. Сорокін, М. М. Тищенко, М. М. Цимбалюк, Ф. Е. Шереги, О. Н. Ярмиш та ін. Водночас за період існування України як суверенної держави предметом самостійних наукових досліджень у вітчизняній юридичній науці були лише окремі кримінально-правові, зокрема адміністративно-правові та соціально-психологічні, питання поширення злочинності та її впливу на діяльність людини.

У зв'язку із цим актуалізується завдання комплексного наукового дослідження, спрямованого насамперед на філософсько-правовий аналіз злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано в контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямками: «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0112U007492); «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433) та Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років, затверджених Наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи – філософсько-правова оцінка злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність.

Для досягнення зазначеної мети було окреслено такі *задачі*:

- обґрунтувати необхідність застосування мультианалітичного підходу для вивчення багатогаспектного феномена злочинності;
- з'ясувати вплив свідомості на правову та протиправну визначеність діяльності особи;
- проаналізувати онтологічний, гносеологічний та аксіологічний виміри інтерпретації концепції злочину;
- дослідити глобальний та національний масштаби злочинності;
- розглянути філософсько-правові засади криміналізації та декриміналізації свідомості;
- осмислити структуру «об'єкт злочину – суб'єкт злочину» з позиції соціального детермінізму та діалектичної єдності;
- визначити злочинність як іманентну характеристику дисбалансу суспільних відносин;
- розробити практичні рекомендації протидії злочинності в контексті філософсько-правових, соціально-філософських та антропологічних інтенцій.

Об'єкт дослідження – злочинність як соціальний феномен.

Предмет дослідження – філософсько-правовий вимір злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність.

Методи дослідження. Достовірність та аргументацію наукових результатів забезпечено завдяки філософським, загальнонауковим і спеціально-науковим методам.

Застосовано, зокрема, такі методи: інтерпретаційно-аналітичний, за допомогою якого здійснено теоретичний аналіз, синтез філософських, юридичних і педагогічних праць, нормативно-правових документів, підручників з узагальненням теоретико-методологічних засад проектування філософсько-правового дослідження злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність (підрозділи 1.1, 1.3); герменевтичний – під час формулювання засад дослідження філософсько-правового виміру злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1); наукової індукції, завдяки якому враховано філософсько-правові виміри злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність, а також здійснено її функціональний і системний аналізи (підрозділи 2.2, 3.3); інтегративний – уможливив одержання наукових результатів щодо знання про наявність багатьох вимірів злочинності (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2); системно-структурний – допоміг розкрити сутність сучасного трактування злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність у межах з'ясування і конкретизації складових злочину (підрозділи 1.1, 3.1, 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в українській правовій науці філософсько-правовим аналізом злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність.

Найважливіші положення і результати, сформульовані в конкретних теоретичних висновках і пропозиціях, відображають особистий внесок авторки в розроблення досліджуваної теми:

уперше:

- досліджено механізм імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність крізь призму мультианалітичного пізнання онтологічного, гносеологічного та аксіологічного вимірів концепту «злочин»;

- обґрунтовано, що з позиції філософсько-правової науки потенції духовно-аксіологічного компонента людської екзистенції є основною силою векторизації особистості в цивілізаційному та трансцендентному вимірах буття та зумовлює правову чи протиправову визначеність її діяльності;

- доведено, що заходи декриміналізації суспільства мають ґрунтуватися на бінарній морально-етичній та екзистенційно-аксіологічній методології, яка імплікує негативний аспект (протидія злочинності шляхом провадження карально-виховних заходів) та позитивний аспект (сприяння соціальній реабілітації злочинців) реалізації гуманітарної політики держави;

- з'ясовано особливості глобалізації та націоналізації злочинності, зокрема, акцентовано на впливі ментальних, гендерних, вікових та інших чинників на імплементацію суспільної свідомості у злочинну діяльність;

удосконалено:

- моделі філософсько-правових експлікацій злочинності, які уможливили виокремлення соціального значення проблеми правопорушень. Оскільки його існування розглядалося через сутнісне вираження злочинності в соціокультурному просторі, то виникла потреба в дослідженні філософсько-

правових засад вивчення об'єкта та суб'єкта в контексті соціальних детермінант злочинності. Вивчення цього питання привело до усвідомлення ідеї нерозривності та динамічності структури, утвореної внаслідок співіснування суб'єкта та об'єкта злочину;

– методологію комплексного вивчення філософсько-правової та соціальної природи злочинності, що передбачає осмислення різних підходів до розуміння цього феномена, – класичний, біологічно-позитивістський та соціальний. У результаті дослідження з'ясовано недоліки цих підходів, детерміновані або зведенням усієї багатомірності людської особистості лише до певного її складника, або ігноруванням важливого метафізично орієнтованого пласту людської особистості;

– філософсько-правові концептуальні основи подолання феномена злочинності, в основу яких покладено пріоритет цінностей трансцендентного виміру буття;

дістали подальший розвиток:

– філософсько-правовий аналіз злочинності як соціального феномена, в контексті якого було окреслено онтологічну суть злочинця і дисгармонійного суспільства, котрі запропоновано розглядати як онтологічні хвороби буття;

– трактування філософсько-правового розуміння злочинності як атрибутивного компонента характерології суспільства, якому властивий дисбаланс соціальних зв'язків і взаємовідносин, що виявляється, зокрема, і в нівелюванні цінностей демократичної, правової держави та громадянського суспільства.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертаційній роботі висновки можуть бути використані у практичній роботі органів влади, діяльність яких пов'язана з нормотворчістю, а також у правозастосовній сфері, зокрема в ОВС України; у подальшій розробці філософсько-правової концепції злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність. Окремі положення і висновки дисертації можна застосовувати у навчальному процесі під час викладання навчальних дисциплін «Філософія права», «Правознавство», «Філософія», «Порівняльне правознавство», «Професійна етика», «Деонтологія», «Теорія держави та права», «Етика та естетика» тощо. Матеріали наукової роботи можуть бути використані в науково-дослідній сфері для активізації пошуків філософсько-правових засад державотворення та правотворення, усунення наявних прогалин філософсько-правового осмислення злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень оприлюднені на міжнародних та національних науково-практичних конференціях. Серед них: V Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право : проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Суми, 19–20 травня 2012 р.); V Всеукраїнська науково-практична конференція «Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ» (м. Львів, 1 червня 2012 р.); Науково-практична Інтернет-конференція «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної

техніки» (м. Івано-Франківськ, листопад-грудень 2012 р.); 1-а Регіональна науково-практична конференція «Державотворення та право творення в Україні : проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 11 квітня 2013 р.); VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ» (м. Львів, 7 червня 2013 р.).

Публікації. Основні положення і висновки, сформульовані в дисертаційній роботі, викладено в п'яти наукових статтях, чотири з яких опубліковані у фахових виданнях України з юридичних наук, одна – у виданні іншої держави (Російська Федерація), а також у тезах п'ятох доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації і послідовність викладу матеріалу зумовлені логікою викладу проблеми, планом, метою та задачами дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з яких основний текст – 194 сторінки, список використаних джерел (163 найменування) розміщено на 16 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, охарактеризовано ступінь наукового розроблення проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету і задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, наведено дані про їх апробацію та публікації автора за темою дисертації, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади вивчення філософсько-правового виміру злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Мультианалітичний підхід до вивчення явища злочинності: методологія і стан дослідження»* запропоновано системний інструментарій дослідження такого явища, як злочинність, проаналізовано різноманітні підходи до його вивчення. Розглянуто теорії, акцентовано лише на певних складових злочинності (біологічній, психологічній, соціологічній, філософській тощо), враховано набір факторів (наприклад, біолого-психологічний підхід чи психолого-соціологічний). Відтак обґрунтовано, що для вивчення означеного феномена потрібно застосовувати комплексний багатовекторний підхід, який увібрав би все раціональне, що існує в кожному з них.

У *підрозділі 1.2 «Вплив свідомості на правову чи протиправову визначеність діяльності особи»* досліджено вплив таких правових категорій, як свідомість та умисел, на визначеність особи у правовій площині. Зосереджено увагу на складній структурі свідомості, причиною чого стало її поступове формування у часовому континуумі, коли молодші культурні

прошарки накладались на більш давні – інстинктивні. Оскільки її роль у набутті правової чи протиправової визначеності вирішальна, то важливо було розкрити механізм її впливу, коли внаслідок інтеграційної сукупної діяльності всіх прошарків свідомості (підсвідомості, свідомості, надсвідомості) її носіїв стають доступні і метафізичні цінності, і важливі заборони, джерело яких є в онтологічній структурі світу.

У підрозділі 1.3 «*Каузальні концепції злочину: онтологічний, гносеологічний та аксіологічний виміри*» розглянуто питання обґрунтованості онтологічного, гносеологічного та аксіологічного вимірів концепцій злочину. Проаналізовано концепції, що містять різні підходи в розумінні природи злочину, – класичний, біологічно-позитивістський та соціальний. У результаті дослідження з'ясовано недоліки кожного із цих підходів, спричинені, з одного боку, зведенням усієї багатомірності людської особистості лише до певного її компонента, з іншого ж – ігноруванням важливого метафізично орієнтованого пласту людської особистості. Відтак запропоновано створити комплексну інтегральну концепцію, яка охоплювала б усі виміри суб'єкта правосвідомості, зокрема антрополого-метафізичний.

Розділ 2 «Морально-етичні наслідки розвитку злочинності як відображення її впливу на зміщення ціннісних акцентів у формуванні суспільної і правової свідомості» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «*Глобальний і національний масштаби злочинності*» розглянуто діалектичну природу злочинності. Нині, у час швидкого розвитку та постійного вдосконалення засобів масової комунікації, людина більш об'єктивно може побачити справжні масштаби злочинної діяльності і в межах своєї країни, і в транснаціональному життєвому просторі. Досі актуальний науково-філософський підхід до цієї проблеми, оскільки феномен злочинності завжди пов'язаний з глибинними структурами людської особистості, з метафізично-аксіологічним виміром буття. Тому під час глибшого вивчення феномена злочинності стає зрозумілою його діалектична природа. Адже злочинність, з одного боку, дуже схожа в різних країнах, а з іншого – часто має свої, властиві лише конкретній території, риси.

Рівень злочинності в будь-якій країні залежить від установок суспільства щодо дотримання закону. Щобільше, рівень та масштаби злочинності залежать не тільки від певних особливостей тієї чи іншої культури або різноманітних законодавчих актів, покликаних обмежити розвій злочинності, а й значною мірою від технологічної, політичної та духовно-психологічної міцності. Лише держава, яка правильно функціонує і в якій низький рівень корупції, може справді контролювати злочинність, мінімізувати масштаби її поширення.

У підрозділі 2.2 «*Філософсько-правовий вимір криміналізації свідомості та засади її декриміналізації*» проаналізовано філософсько-правовий вимір людського буття, який пов'язаний з іншими вимірами існування людини. Він завжди був складовою більшої перспективи життєвого простору людської особистості. Саме тому важливо розглядати феномен криміналізації свідомості, держави та суспільства в ширших координатах

загального соціокультурного простору. Глобалізаційні тенденції сучасного світу обумовлюють значні зміни не тільки в культурно-світоглядному вимірі, а й впливають на кримінально-правовий. Узагальнувально, проблему криміналізації та декриміналізації свідомості і суспільства не можна розглядати лише в одному вимірі, оскільки ці явища перебувають у тісних зв'язках і з індивідуальною свідомістю, і зі свідомістю тієї чи іншої соціальної одиниці. Остання тісно пов'язана з явищем ідентичності, яке характерне для будь-якого людського колективу. Саме тому не можна збагнути сутність однієї без аналізу іншої, адже певні аспекти особистої ідентичності мають аналоги в колективних способах існування.

З огляду на це, розуміння динамічності людської природи, можливості зростання її в аксіологічному вимірі є фундаментальними принципами реальної перспективи не тільки декриміналізації суспільної свідомості, а й такої, що охоплює позитивний вектор спрямування людського буття, а саме: надію на розкриття потенційних можливостей людським індивідом, а відтак збагачення усього простору суспільного буття.

У підрозділі 2.3 «Вплив злочинності на становлення демократичної і правової держави та формування громадянського суспільства в Україні» розглянуто засади виникнення злочинності та з'ясовано, що вона не є тим феноменом, який виникає на порожньому місці, не маючи передумов у державі та суспільстві. З іншого боку, будучи значно детермінованою останніми, вона також впливає на державу як інституцію, на суспільний вимір людського буття. Отож, злочинність не тільки впливає на державний та соціальний виміри, а й зазнає їх впливу. Встановлено, що саме неправильний пріоритет цінностей, неправильне розуміння їхньої ієрархії призводить до того, що будь-яке суще в корумпованому та матеріалізованому суспільстві оцінено грошовим еквівалентом. Прогрес у напрямі щораз більшої матеріалізації, хоча точніше цей процес можна було б назвати «регресом», векторизує рух такого суспільства до аксіологічно-екзистенційної прірви. Цей процес розпочинається з того, що зазначені соціальні «ліфти» припиняють виконувати свою природну функцію – забезпечення вертикально-ієрархічного руху найкращих, найбільш здібних членів суспільства, виводячи останніх на керівні позиції для керування етносом. І внаслідок того, що все можна купити, верхній соціальний прошарок, який, по суті, мав би складатись з найкращих індивідів цього суспільства, наповнюють зовсім не найкращими, роблячи недосяжним для справді гідних цього людей.

Розділ 3 «Соціальне значення проблеми правопорушень як сутнісного вираження злочинності в соціокультурному просторі» містить три підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Соціальний детермінізм і діалектична єдність об'єкта і суб'єкта злочину» визначено специфіку дослідження цього питання. З'ясовано, що протиставлення суб'єкта та об'єкта деякою мірою є штучним. Адже якщо поставити запитання «залежить поведінка людини від особистості чи від ситуації?», то однозначну відповідь не отримаємо. Річ у тому, що конкретна дія є похідною і від ситуації, і від людини. Ситуація

формує умови, коли уможлиблюється реалізація схильностей та вподобань особистості. Отже, з одного боку, не завжди людина може реалізувати свої дії без сприятливих зовнішніх умов, а з іншого – ті ж умови, без суб'єкта, є часто безсенсовим потоком буття, що не має центру, який надав би йому сенсу в цьому калейдоскопі подій. Вивчаючи проблему злочину в межах дослідження проблеми соціальних детермінант злочинності, потрібно застосовувати комплексний підхід до вивчення двох його складових – суб'єкта та об'єкта. Їх протиставлення – чи то у філософсько-метафізичному, правовому, а чи в соціально-психологічному вимірах – є порівняним. Адже вони перебувають у діалектичній єдності, впливаючи і зазнаючи впливу один одного, тому було б помилкою обирати одну з крайніх позицій – суб'єктивізму чи об'єктивізму. Оскільки будова і суб'єкта, і об'єкта дуже складна, можемо лише констатувати їхній взаємовплив, проте ніколи точно не можна визначити, наскільки одне впливає на інше, тим паче, що точка їх зіткнення може зміщуватися – і в бік об'єкта, і в бік суб'єкта.

У підрозділі 3.2 «Злочинність як іманентна характеристика розбалансованих суспільних відносин» зазначено, що злочин є вчинком людини і йому, як і будь-якому людському вчинку, властиві певні суб'єктивні й об'єктивні особливості: з одного боку, психологічні, зокрема, такі властивості, як цілеспрямованість, мотивація, інші дії волі та свідомості, а з іншого – об'єктивні, куди входить використання фізичних, біологічних та інших чинників зі середовища їх існування. З одного боку, спостерігаємо певну детермінацію правопорушника біологічними та економіко-соціологічними умовами, а з іншого – скоєний протиправний вчинок впливає на соціум, дестабілізуючи його. І злочинець, і дисгармонічне суспільство є своєрідними онтологічними хворобами буття. Причину й цього слід шукати лише у сфері, яка сягає за межі біолого-фізіологічного чи соціолого-економічного світів, оскільки в межах їхньої перспективи отримати відповідь неможливо. Її потрібно шукати у трансцендентальному світі, де є цінності та сенси. Лише знаючи сенси існування світу, людини, можна побачити перспективу конструктивної взаємодії одного з одним у межах гармонії їхнього взаємозв'язку. Іншими словами, людина і світ – хворі, а виявом їхньої хвороби і є існування розбалансованих суспільних відносин. Проте, варто зазначити: вони – все ж хворі, а не мертві. Маючи, завдяки своїй онтологічній структурі та перспективі їхні сенси, великий потенціал, вони можуть формувати свої відносини за іншою схемою – шляхом гармонізації та взаємного прогресу, відповідно до мети, яка глибоко вкорінена у їхнє ество. Злочинна діяльність завжди пов'язана з порушенням соціальних норм, що створюють своєрідну нормативно схвалювану перспективу бажаних дій для кожного соціального організму. Вони, з одного боку, є зразком бажаної для суспільства поведінки, а з іншого – допомагають суспільству контролювати своїх членів.

У підрозділі 3.3 «Практичні рекомендації подолання феномена злочинності в контексті філософсько-правових, соціально-філософських та антропологічних інтенцій» здійснено філософсько-правовий, соціально-

філософський та антропологічний аналізи питання подолання феномена злочинності. Аргументовано, що кількість злочинців у суспільстві є, так би мовити, відображенням його морального здоров'я. Коли ставлення членів соціуму до людей, які оступилися, буде виваженим, то в такому суспільстві простежуватиметься чітка тенденція до зменшення кількості правопорушень. Суспільство, зіткнувшись із злочинним вчинком, тобто суспільно небезпечним діянням, для того, щоб зберегти своє «здорове» існування, має досягти усунення антисоціальної поведінки зі свого середовища. Одним із найголовніших засобів, що їх застосовує соціум щодо правопорушників, намагаючись захиститись від суспільно небезпечних посягань з їхнього боку, є ізоляція. Зрештою, ізоляцію можуть застосовувати й для того, щоб запобігти новим протиправним діям злочинця. У застосуванні цього способу є і елемент покарання та помсти суспільства, і спроба реабілітувати правопорушника як «заблудного» члена. Утім, вирішити проблему злочинності, лише ізолюючи людей, що скоїли злочин, неможливо. З морального погляду, завжди потрібно враховувати, що правопорушник є таким же членом суспільства, як й інші, просто на певному етапі «пішов не тією дорогою», та попри це він не позбавлений онтологічної гідності людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що виявилось у пізнанні з позиції сучасної філософсько-правової парадигми феномена злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність. Здійснене дослідження дало змогу сформулювати низку висновків.

1. Неоднорідність і багатогранність явища злочинності як об'єкта дослідження вимагає від науковця застосування мультиаспектного комплексного підходу. З одного боку, потрібно максимально використовувати дослідження, які стосуються емпіричного виміру цього феномена, а саме: результати вивчення соціологів, психологів та інших представників емпіричних наук, а з іншого – розглядати злочинність і у філософсько-правовому вимірі, оскільки за відсутності якогось із компонентів спотворюватиметься розуміння суті досліджуваного явища. Лише завдяки його комплексному вивченню дослідник збагне внутрішню сутність явища, головні причини виникнення, закономірності функціонування, зрештою, способи боротьби з ним та запобігання йому.

2. Вплив умисла та свідомості на правову чи протиправну діяльність особи визначальний. Саме умисел залежить від вольової, емоційної та інтелектуальної складових особистості. Водночас свідомість є явищем більш неоднорідним, багатогранним і, зрештою, до кінця невивченим. Така багатогранність є результатом її тривалої еволюції, внаслідок чого людина пристосовувалася до часто змінюваних умов свого існування. Внаслідок у людини існує тісний зв'язок між свідомістю, підсвідомістю та надсвідомістю.

Власне, принцип бінарних опозицій, який є у глибинних структурах людського ества, і належить раннім етапам людської еволюції. Він допомагає людині схопити головне в реальності, яка викликає зацікавлення. З іншого боку, цей же принцип лежить в основі абсолютизації кожного з полюсів взаємозаперечних ідей, спричинюючи жорстке обстоювання певної позиції, що має і позитивний, і негативний ефекти. І якщо негативний ефект полягає в явищі нетерпимості до всього, що є відмінним від вибраної позиції, то позитивний – виражається в існуванні феномена імперативу і, зокрема, у моральній та правовій сфері вибору таких імперативів, дотримання їхнього виконання у практичному житті, незважаючи часто навіть на зовнішній спротив життєвих обставин.

3. Урахування духовної складової людської особистості є надзвичайно важливим у вивченні причин злочинності. Адже гносеологічні концепції аналізу цього феномена залежать від розуміння онтологічної структури злочину, від антропологічної перспективи простору, в якому скоюють злочин. Власне, духовно-аксіологічний пласт є головною силою векторизації багатогранної людської особистості в напрямі узгодження, суголосності з цивілізаційно-трансцендентним виміром буття.

4. Можна говорити про певну діалектичність явища злочинності. Воно, з одного боку, подібне у різних країнах, а з іншого – часто має специфічні риси з уваги на ментальні відмінності в країнах. Масштаби злочинності у конкретній країні залежатимуть, попри різноманітні економіко-соціальні чинники, і від культурного виміру, котрий часто є зовнішнім виявом більш глибоких процесів конкретного етносу. Відмінність у світосприйнятті європейської чи американської культури, з одного боку, та японської – з іншого, значною мірою ґрунтується на різному домінуванні півкуль головного мозку у процесі сприйняття, структуризації інформації і, зрештою, побудови внутрішнього світу на рівні і особистості, і на загальнонаціональному.

Для ментальності американського суспільства характерно те, що головну функцію виконує ліва півкуля, яка відповідає за логічне мислення, аналітичне розчленування досліджуваної реальності на частини, вироблення та протиставлення антитез, а в поведінковому вимірі ця ж півкуля є причиною такого підходу до реальності, де переважає активна зміна реальності та векторизація уваги на майбутнє. Водночас для японського суспільства характерна перевага правої півкулі і, відповідно, їм властиві цілісне сприйняття реальності значною мірою за допомогою образного мислення, прагнення більше до консенсусу, ніж до суперництва, пріоритет групи перед індивідом. Результатом такої культурної відмінності цих різних народів є значна відмінність у кількості злочинів таких знакових країн. Ось чому масштаби злочинності значною мірою залежать від установок населення щодо дотримання закону. Причому існує гендерна відмінність – жінки є більш законотримувачами, ніж чоловіки, а їхня схильність до девіантної поведінки є удвічі меншою, ніж у чоловіків. Також люди старшого віку більше дотримуються закону, ніж представники інших вікових категорій.

5. Філософсько-правовий вимір криміналізації і окремого індивіда, і соціуму можна збагнути лише у результаті застосування антрополого-екзистенційного підходу до цього феномену. Адже людина є водночас і сильною істотою, закоріненою в метафізичних сферах буття, і слабкою, на котру можуть часто впливати різноманітні чинники іманентного буття. Власне, процес декриміналізації буде тоді успішним, коли, з одного боку, у суспільстві створюватимуться на різноманітних рівнях (правовому, економічному, соціальному) такі умови, які зменшуватимуть можливість скоїти злочин. З іншого боку, не можна підходити до процесу декриміналізації лише з прагматичного погляду, намагаючись зменшити рівень злочинності і зовсім залишаючи поза увагою ту чи іншу частину людської особистості, закорінену у вищих сферах буття, коли людину поважають лише з огляду на те, що вона є людиною. Тому дуже важливо не тільки застосовувати прагматичні методи для зменшення злочинності, а й діяти відповідно до переконання: кожна людини гідна поваги і має право на існування перспективи реалізації сенсу свого буття. Тому заходи щодо декриміналізації, крім негативного відтінку зупинити злочинність сприятливими для цього методами, повинні також мати і позитивне спрямування, а саме: надання тим, хто скоїв правопорушення, можливості реабілітації перед суспільством. Такий важливий метод декриміналізації ґрунтується на визнанні «закоріненості» глибини людської особистості у вищих сферах буття і визнанні у людини її гідності, того, що вона завжди зможе знайти в собі сили змінити власне життя.

6. Злочинність – явище, яке завжди перешкоджало становленню і правовій та демократичній держави, і формуванню громадянського суспільства. Причиною цього є те, що правова та демократична держава не є сприятливим середовищем для існування злочинності. Власне, верховенство права у країні унеможливує різноманітні зловживання у владних структурах. В іншому випадку представники злочинних структур, завдяки існуванню корумпованих чиновників, можуть значно послаблювати нормальне функціонування державного організму аж до підкорення державного апарату своїм цілям. За такого розвитку подій про демократичну та правову державу не може йтися, як не може функціонувати громадянське суспільство.

7. Вивчаючи суб'єкт та об'єкт злочину в межах дослідження проблеми соціальних детермінант злочинності, потрібно пам'ятати про застосування комплексного підходу. Оскільки протиставлення об'єкта та суб'єкта може бути лише відносним, вони існують у діалектичній єдності, впливаючи один на одного. Причому точка їхнього контакту постійно зміщується або в бік суб'єкта, або в бік об'єкта.

8. Унаслідок зіткнення злочинності та суспільства між злочинцем і суспільством відбувається взаємовплив на різних рівнях – соціологічному, біолого-фізіологічному, онтологічному та аксіологічному. З одного боку, злочинець є продуктом конкретного суспільства, а з іншого – його протиправні діяння впливають на соціум: від фізичного рівня і завершуючи

онтологічно-аксіологічним. Нормалізувати стосунки правопорушника та соціуму, перебуваючи лише на позиціях визнання емпірично-іманентних цінностей, доволі проблематично. Нова перспектива у цих взаємовідносинах, яка відкривала б шлях не взаємної деструкції, а креативної конструктивності, можлива лише в тому разі, якщо вийти за межі визнання цінностей лише іманентного виміру буття. Тільки тоді, коли пріоритетними стануть цінності трансцендентного виміру буття, можна досягнути значного успіху в нормалізації стосунків індивід-соціум. Лише усвідомлюючи сенс існування світу, місце людини, тієї скінченної, але розумної істоти, можна, врешті-решт, побачити той шлях, який веде спочатку до зменшення злочинності, відтак до гармонізованого буття на індивідуальному та суспільному рівнях.

9. Подолати злочинність можна лише в тому разі, коли цей процес здійснювати комплексно. І злочинність, і людська особистість та суспільство побудовані на реляційних зв'язках людських суб'єктів. Усі ці феномени самі собою мають доволі складну структуру. Саме тому акцент на оздоровлення політико-економічної ситуації у країні, психолого-соціологічної ситуації в суспільстві, онтологічно-аксіологічної складової ціннісного виміру суспільства є пріоритетними напрямками у подоланні розвою злочинності. На нашу думку, в українській перспективі саме корупція є одним із найважливіших чинників активізації процесів, які продукують середовище, поживне для поширення злочинності. Якщо корумпованість перебуває ще на початковому рівні, то економіка поступово припиняє виконувати свою функцію в суспільстві – підтримування стабільного та захищеного становища стосовно його членів. Натомість, унаслідок нецільового використання державних коштів в економічному вимірі, потрібно шораз більше ресурсів залучати для підтримки економічних зв'язків. У випадку, коли корупція прогресує, простежується значне розбалансування економіки, виявом чого є сповільнення економічного розвитку, яке згодом може призвести до його зупинення. У такому середовищі припиняє діяти принцип нормальної конкуренції, як і принцип справедливості: внаслідок того, що одні несправедливо уникають сплачування податків, у казні бракує податкових коштів і, відповідно, весь тягар «лягає» на тих, хто їх платить. Після якоїсь межі останні вимушені «тінізувати».

У перспективі цього стає зрозуміло, що першочерговим завданням у справі боротьби зі злочинністю мало б бути подолання корупції. Оскільки остання, з одного боку, розбалансує економіку країни, а з іншого – намагається нейтралізувати силові структури для максимальної реалізації своїх меркантильних інтересів. У разі успішності дій корупціонерів держава стає напівпаралізованою. Це призводить до погіршення соціально-економічного становища населення, зміни його ціннісних орієнтацій, що часто супроводжують почуттями зневіри та безвихідності. Останні часто стають каталізаторами того, що людина обирає злочинний шлях. Коли ж держава зуміє подолати корупцію, то чимало з описаних негативних наслідків не виникатимуть. Крім того, і на державному, і на загальносоціальному,

індивідуальному рівнях буде перспектива прогресу в бік побудови правової та демократичної держави, створення громадянського суспільства і перспектива реалізації сенсу життя кожної особистості такого суспільства.

Морально-етичний та екзистенційно-аксіологічний виміри у боротьбі зі злочинністю є надзвичайно важливими. Так, поведінку злочинця завжди оцінюють, порівнюючи її з певними моральними нормами. Це доводить, з одного боку, наскільки ці виміри вкорінені в людську природу, а з іншого – наскільки тісною з тими вимірами є правосвідомість. Тому морально-етичний рівень людського буття стане останньою твердиною, яка завжди стоїть на шляху розвитку злочинності в різних її виявах. Іншими словами, за будь-яких несприятливих для нормального існування людського соціуму умов, чи то економічна криза, чи різноманітні соціальні потрясіння, народ, цінності якого закорінені в цьому вищому вимірі, завжди зможе подолати натиск злочинності, яка саме в моменти державної слабкості й процвітає.

Ось чому піклування про духовний вимір українців є ще одним із важливих пріоритетних напрямів протидії злочинності на території держави. Річ у тому, що навіть при значній корумпованості будь-якого суспільства саме ті люди, яким близькі ідеали духовного виміру, є найміцнішими моральними твердинями проти різноманітних деструктивних суспільних процесів. І тут не йдеться про відірваність від реальності та певні розумові спекуляції, а про екзистенційно-фундаментальні речі. Бо ті, хто цінує ідеали трансцендентно-аксіологічного виміру, є тими, хто всерйоз сприймає слова про існування спільного блага і те, що кожному членові суспільства потрібно прагнути до його примноження. Саме тому в перспективі боротьби зі злочинністю існує велика потреба, щоб якомога більше членів суспільства визнали ці цінності, жили за ними, адже суспільство, яке матиме певну критично-межову в позитивному сенсі цього слова кількість таких індивідів, зможе мінімізувати рівень злочинності. Щобільше, суспільство, у якому таких носіїв цінностей буде дуже багато, може здійснити й еволюційний стрибок.

Це ідеальне суспільство, передбачене багатьма мислителями, ще поки не є матеріалізованим в іманентному вимірі. Проте силою розумного передбачення можна зрозуміти, яким є суспільство, у котрому всі його члени справді живуть за морально-етичними ідеалами, суспільство, де панує справедливість, мир, любов і злагода. І тому складно уявити, щоб у такому суспільстві злочинність як явище мала сприятливе середовище для існування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шандра Б. Б. Вплив свідомості та умислу на правову чи неправову визначеність діяльності особи / Б. Б. Шандра // Митна справа. – 2012. – № 2 (80). – С. 257–262.

2. Шандра Б. Б. Характеристика філософсько-правових властивостей злочинності у суспільних відносинах / Б. Б. Шандра // Митна справа. – 2012. – № 4 (82). – С. 269–273.
3. Шандра Б. Б. Дослідження об'єкта та суб'єкта злочину в контексті вивчення соціальних детермінант злочинності / Б. Б. Шандра // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 32. – С. 235–244.
4. Шандра Б. Б. Філософсько-правовий вимір криміналізації свідомості: засади декриміналізації / Б. Б. Шандра // Митна справа. – 2013. – № 6 (90). – С. 277–283.
5. Шандра Б. Б. Мироззренческое обоснование целесообразности преодоления феномена преступности в контексте философско-правовых, социально-философских и антропологических интенций / Б. Б. Шандра // Теория и практика общественного развития: научный журнал. – Краснодар, 2013. – № 9. – С. 346–349.
6. Шандра Б. Б. Філософсько-правовий аналіз впливу свідомості та умислу на діяльність особи / Б. Б. Шандра // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 травня 2012 р.). – Суми: Папірус, 2012. – С. 39–42.
7. Шандра Б. Б. Філософсько-правовий вимір поняття «злочинність» / Б. Б. Шандра // Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф., 1 червня 2012 р. / за наук. ред. М. П. Гетьманчука. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 184–188.
8. Шандра Б. Б. Філософсько-правові властивості злочинності в суспільних відносинах / Б. Б. Шандра // Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (листопад-грудень 2012 р.). – Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2012. – С. 137–143.
9. Шандра Б. Б. Філософсько-правові властивості злочинності / Б. Б. Шандра // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку: матер. учасн. 1-ї регіон. наук.-практ. конф. (11 квітня 2013 р.). – Львів: ННІПП НУ «Львівська політехніка», 2013. – С. 179–183.
10. Шандра Б. Б. Соціальні детермінанти злочинності / Б. Б. Шандра // Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ: матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (7 червня 2013 р.) / за наук. ред. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 244–247.

АНОТАЦІЯ

Шандра Б. Б. Філософсько-правовий аналіз злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2014.

Дисертаційна робота є першим в українській правовій науці філософсько-правовим аналізом злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність. Досліджено механізм імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність крізь призму мультианалітичного пізнання онтологічного, гносеологічного та аксіологічного вимірів концепту «злочин». Обґрунтовано, що з позиції філософсько-правової науки потенції духовно-аксіологічного компонента людської екзистенції є основною силою векторизації особистості в цивілізаційному і трансцендентному вимірах буття та зумовлює правову чи протиправову визначеність її діяльності. Удосконалено моделі філософсько-правових експлікацій злочинності, які уможливили виокремлення соціального значення проблеми правопорушень, оскільки його існування розглядалося через сутнісне вираження злочинності в соціокультурному просторі, то виникла потреба в дослідженні філософсько-правових засад вивчення об'єкта та суб'єкта в контексті соціальних детермінант злочинності. Вивчення цього питання призвело до усвідомлення ідеї нерозривності та динамічності структури, утвореної внаслідок співіснування суб'єкта та об'єкта злочину.

Ключові слова: злочинність, злочин, свідомість, суспільство, держава, суспільна свідомість, філософія права.

АННОТАЦИЯ

Шандра Б. Б. Философско-правовой анализ преступности как имплементации общественного сознания в преступную деятельность. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел, Львов, 2014.

Диссертация является первым в украинской правовой науке философско-правовым анализом преступности как имплементации общественного сознания в преступную деятельность. Обосновано, что с позиции философско-правовой науки потенции духовно-аксиологического компонента человеческой экзистенции являются основной силой векторизации личности в цивилизационном и трансцендентном измерениях бытия и определяют правовую или протиправовую определенность ее деятельности. Доказано, что меры декриминализации общества должны основываться на бинарной морально-этической и экзистенциально-

аксиологической методологии, которая имплицитно негативный аспект (противодействие преступности путем осуществления карательно-воспитательных мероприятий) и положительный аспект (содействие социальной реабилитации преступников) реализации гуманитарной политики государства. Выявлены особенности глобализации и национализации преступности, в частности, обращено внимание на влияние ментальных, гендерных, возрастных и других факторов на имплементацию общественного сознания в преступную деятельность. Усовершенствована методология комплексного изучения философско-правовой и социальной природы преступности, что предполагает осмысление различных подходов к пониманию этого феномена, – классический, биологически-позитивистский и социальный. В результате исследования установлено недостатки этих подходов, детерминированные или возведением всей многомерности человеческой личности лишь до определенного ее составляющей, или игнорированием важного метафизически ориентированного пласта человеческой личности. Более того, усовершенствованы философско-правовые концептуальные основы преодоления феномена преступности, в основу которых положены приоритет ценностей трансцендентного измерения бытия.

Получил дальнейшее развитие философско-правовой анализ преступности как социального феномена, в контексте которого были очерчены онтологическая сущность преступника и дисгармоничного общества, которые предложено рассматривать как онтологические болезни бытия; трактовка философско-правового понимания преступности как атрибутивного компонента характеристики общества, которому присущ дисбаланс социальных связей и взаимоотношений, проявляющийся, в частности, и в нивелировании ценностей демократического, правового государства и гражданского общества.

Осмысленна структура «объект преступления – субъект преступления» с позиции социального детерминизма и диалектического единства. Определена преступность как имманентная характеристика дисбаланса общественных отношений

Ключевые слова: преступность, преступление, сознание, общество, государство, общественное сознание, философия права.

SUMMARY

Shandra B. B. Legal and Philosophical Analysis of Crime as the Implementation of Social Consciousness in Criminal Activities. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of juridical Sciences on specialty 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2014.

Dissertation is the first in the Ukrainian legal science philosophical and legal analysis of crime as a social consciousness in the implementation of criminal

activity. Justified that position with a legal and philosophical science spiritual potency axiological component of human existence are the main force in the civilizational identity vectorization and transcendent dimensions of life and determine the legal certainty or antilegal its activities. Shown that measures decriminalizing society should be based on binary ethical and axiological existential-methodology implies a negative aspect (the fight against crime by introducing penal and correctional measures) and a positive aspect (promoting social rehabilitation of offenders) of humanitarian policy. Clarified the nationalization and globalization of crime, in particular, drew attention to the influence of mental, gender, age and other factors on the implementation of social consciousness in criminal activity. Was further developed philosophical and legal analysis of crime as a social phenomenon in the context of which were outlined ontological essence of the criminal and disharmonious society that prompted regarded as being ontological disease. The features of globalization and nationalization of crime, in particular, pay attention to the impact of mental, gender, age and other factors on the implementation of social consciousness in criminal activity. The methodology of studying the complex philosophical and legal and social nature of crime, which involves understanding the different approaches to the understanding of this phenomenon – a classic, positivist biological and social. The study found the shortcomings of these approaches, deterministic or summary of the entire multi-dimensional human being a limited component, or ignoring important metaphysically oriented layer of the human person.

Key words: crime, crime, consciousness, society, state, public consciousness, philosophy of law.

Підписано до друку 22.04.2014 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Зам. № 114.
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ТзОВ «Ліга-Прес»
79006, м. Львів, вул. К. Левицького, 47